

WYROK TRYBUNAŁU

z dnia 11 lipca 2002 r.(*)

Obywatelstwo Unii – Zasada niedyskryminacji – Uregulowania państwa członkowskiego przyznające prawo do zasięku absolwenckiego tylko tym jego obywatelom, którzy ukończyli naukę na poziomie szkoły średniej w placówce oświatowej w tym państwie członkowskim – Obywatel państwa członkowskiego, który ukończył naukę na poziomie szkoły średniej w placówce oświatowej w innym państwie członkowskim, poszukujący pierwszej pracy

W sprawie C-224/98

mającej za przedmiot skierowany do Trybunału, na podstawie art. 177 traktatu WE (obecnie art. 234 WE), przez tribunal du travail de Liège (Belgia) wniosek o wydanie, w ramach zawisłego przed tym sądem sporu między

Marie-Nathalie D'Hoop

i

Office national de l'emploi

orzeczenia w trybie prejudycjalnym w przedmiocie wykładni art. 48 traktatu WE (obecnie, po zmianie, art. 39 WE) i art. 7 rozporządzenia Rady (EWG) nr 1612/68 z dnia 15 października 1968 r. w sprawie swobodnego przepływu pracowników wewnątrz Wspólnoty (Dz.U. L 257, str. 2),

TRYBUNAŁ,

w składzie: G.C. Rodríguez Iglesias, prezes, P. Jann (sprawozdawca), F. Macken i S. von Bahr, prezesi izb, C. Gulmann, D.A.O. Edward, A. La Pergola, R. Schintgen, V. Skouris, J.N. Cunha Rodrigues i C.W.A. Timmermans, sędziowie,

rzecznik generalny: L.A. Geelhoed,

sekretarz: H. von Holstein, zastępca sekretarza,

rozważywszy uwagi na piśmie przedstawione:

- w imieniu Marie-Nathalie D'Hoop przez adwokatów N. Simara oraz M. Strongylosa,
- w imieniu Office national de l'emploi przez adwokata J.E. Derwaela,
- w imieniu rządu belgijskiego przez J. Devaddera, działającego w charakterze pełnomocnika,
- w imieniu Komisji Wspólnot Europejskich przez M. Wolfcarius oraz P.J. Kuijpera, działających w charakterze pełnomocników,

uwzględniając sprawozdanie na rozprawie,

po zapoznaniu się z uwagami Marie-Nathalie D'Hoop reprezentowanej przez adwokatów M. Strongylosa i R. Caparta, rządu Zjednoczonego Królestwa reprezentowanego przez D. Wyatta,

QC i Komisji reprezentowanej przez M. Wolfcarius i D. Martina, działających w charakterze pełnomocników, na rozprawie w dniu 20 listopada 2001 r.,

po zapoznaniu się z opinią rzecznika generalnego na posiedzeniu w dniu 21 lutego 2002 r.,

wydaje następujący

Wyrok

1 Orzeczeniem z dnia 17 czerwca 1998 r., które wpłynęło do Trybunału w dniu 22 czerwca 1998 r., tribunal du travail de Liège (sąd pracy pierwszej instancji w Liège), skierował do Trybunału na mocy art. 177 traktatu WE (obecnie art. 234 WE) pytanie prejudycjalne w przedmiocie wykładni art. 48 traktatu WE (obecnie, po zmianie, art. 39 WE) i art. 7 rozporządzenia Rady (EWG) nr 1612/68 z dnia 15 października 1968 r. w sprawie swobodnego przepływu pracowników wewnątrz Wspólnoty (Dz.U. L 257, str. 2).

2 Pytanie to powstało w ramach sporu między Marie-Nathalie D'Hoop a Office national de l'emploi (belgijskim krajowym urzędem pracy, zwanym dalej „ONEM”) w przedmiocie decyzji urzędu odmawiającej przyznania jej zasiłku absolwenckiego przewidzianego przez ustawodawstwo belgijskie.

Uregulowania krajowe

3 Uregulowania belgijskie przyznają młodym osobom, które w żadnym razie ukończyły naukę i poszukują pierwszej pracy, zasiłek dla bezrobotnych zwany „zasiłkiem absolwenckim”.

4 Te zasiłki pozwalają na uznanie ich beneficjentów za „całkowicie bezrobotnych pobierających zasiłek” w rozumieniu uregulowań dotyczących zatrudnienia i bezrobocia oraz otwierają im dostęp do specjalnych programów zatrudnienia.

5 Artykuł 36 ust. 1 akapit pierwszy dekretu królewskiego z dnia 25 listopada 1991 r. o bezrobociu (*Moniteur belge* z dnia 31 grudnia 1991 r., str. 29888) stanowi:

„Młody pracownik może skorzystać z zasiłku absolwenckiego, jeżeli spełnia następujące warunki:

1° nie podlega już obowiązkowi szkolnemu;

2° a) ukończył pełny cykl nauki, uzyskując wykształcenie średnie wyższego stopnia lub wykształcenie średnie techniczne lub zawodowe niższego stopnia w placówce oświatowej prowadzonej, subsydiowanej albo uznanej przez wspólnotę;

[...]”.

6 W wyroku z dnia 12 września 1996 r. w sprawie C-278/94 Komisja przeciwko Belgii, Rec. str. I-4307, Trybunał orzekł, iż wprowadzając wymóg, zgodnie z którym, aby uzyskać zasiłek absolwencki dzieci pozostające na utrzymaniu wspólnotowych pracowników migrujących mających miejsce zamieszkania w Belgii muszą ukończyć naukę na poziomie szkoły średniej w placówce oświatowej subsydiowanej bądź uznanej przez państwo belgijskie lub przez jedną z jego wspólnot, Królestwo Belgii uchybiło zobowiązaniom, które na nim ciąży na mocy art. 48 traktatu i art. 7 rozporządzenia nr 1612/68.

7 W celu doprowadzenia do zgodności przepisów krajowych z prawem wspólnotowym dekret królewski z dnia 13 grudnia 1996 r. (*Moniteur belge* z dnia 31 grudnia 1996 r., str. 32265)

wprowadzi? pod liter? h) nowy przepis w art. 36 ust. 1 akapit pierwszy pkt 2. Przepis ten, który wszed? w ?ycie w dniu 1 stycznia 1997 r., otrzyma? nast?puj?ce brzmienie:

„M?ody pracownik mo?e skorzysta? z zasi?ku absolwenckiego, je?eli spe?nia nast?puj?ce warunki:

[...]

2°[...]

h) uko?czy? nauk? lub szkolenie w innym pa?stwie cz?onkowskim Unii Europejskiej, o ile spe?nione s? ??cznie nast?puj?ce warunki:

– przedstawi dokumenty, z których wynika, ?e nauka lub szkolenie by?y na takim samym poziomie i równowa?ne nauce lub szkoleniu wymienionym pod literami poprzednimi;

– w chwili sk?adania wniosku o przyznanie zasi?ku absolwenckiego ma status dziecka pozostaj?cego na utrzymaniu pracowników migruj?cych w rozumieniu art. 48 traktatu WE, maj?cych miejsce zamieszkania w Belgii;

[...]”.

Post?powanie przed s?dem krajowym i pytanie prejudycjalne

8 Marie?Nathalie D’Hoop, maj?ca obywatelstwo belgijskie, uko?czy?a nauk? na poziomie szko?y ?redniej we Francji, gdzie uzyska?a w 1991 r. ?wiadectwo maturalne. ?wiadectwo to zosta?o uznane w Belgii za odpowiednik zatwierdzonego ?wiadectwa uzyskania wykszta?cenia ?redniego wy?szego stopnia po??czonego z zatwierdzonym ?wiadectwem upowa?niaj?cym do wst?pu na studia wy?sze.

9 Nast?pnie Marie?Nathalie D’Hoop odbywa?a studia uniwersyteckie w Belgii do 1995 r.

10 W 1996 r. Marie?Nathalie D’Hoop z?o?y?a w ONEM wniosek o przyznanie jej zasi?ku absolwenckiego.

11 Decyzj? z dnia 17 wrze?nia 1996 r. ONEM odmówi? przyznania jej obj?tego wnioskiem zasi?ku, na tej podstawie, i? nie spe?ni?a ona warunku przewidzianego w art. 36 ust. 1 akapit pierwszy pkt 2 lit. a) dekretu kr?lewskiego z dnia 25 listopada 1991 r.

12 Marie?Nathalie D’Hoop zaskar?y?a t? decyzj? do tribunal du travail de Liège, który postanowi? zawiesi? post?powanie w sprawie i zwróci? si? do Trybuna?u z nast?puj?cym pytaniem prejudycjalnym:

„Jako ?e z dokonanej ju? przez Trybuna? wyk?adni art. 48 traktatu WE i art. 7 rozporz?dzenia nr 1612/68 wynika, ?e art. 36 dekretu kr?lewskiego z dnia 25 listopada 1991 r. nie mo?e sta? na przeszkodzie przyznaniu zasi?ku absolwenckiego studentowi pozostaj?cemu na utrzymaniu wspólnotowego pracownika migruj?cego, który uko?czy? nauk? na poziomie szko?y ?redniej w placówce o?wiatowej w innym ni? Belgia pa?stwie cz?onkowskim, to czy powy?sze przepisy nale?y interpretowa? w ten sposób, ?e zakazuj? ponadto, aby art. 36 dekretu kr?lewskiego z dnia 25 listopada 1991 r. sta? na przeszkodzie przyznaniu zasi?ku absolwenckiego studentowi belgijskiemu poszukuj?cemu pierwszej pracy, a który równie? uko?czy? nauk? na poziomie szko?y ?redniej w placówce o?wiatowej innego pa?stwa cz?onkowskiego ni? Belgia?”.

13 Pismami z dnia 22 lipca i 11 wrze?nia 1998 r. tribunal du travail de Liège poinformowa?

Trybuna?, i? wniesiono odwo?anie od tego orzeczenia do cour du travail de Liège (s?du pracy drugiej instancji w Liège, Belgia) i wniós?, ze wzgl?du na zawieszaj?cy skutek tego odwo?ania, o zawieszenie post?powania przed Trybuna?em.

14 W dniu 23 marca 2001 r. Trybuna? zosta? poinformowany, i? wymieniony s?d drugiej instancji, wyrokiem z dnia 16 marca 2001 r., utrzyma? w mocy postanowienie odsy?aj?ce. W konsekwencji post?powanie przed Trybuna?em podj?to w dniu 26 marca 2001 r.

15 Z wyroku wydanego przez cour du travail de Liège wynika, ?e ONEM argumentowa? przed tym s?dem, i? Marie?Nathalie D'Hoop nie spe?ni?a drugiego warunku wymaganego przez art. 36 ust. 1 akapit pierwszy pkt 2 lit. h) dekretu królewskiego z dnia 25 listopada 1991 r., zmienionego dekretem z dnia 13 grudnia 1996 r. Cour du travail de Liège orzek? w tym wzgl?dzie, i? mimo ?e nowy przepis dekretu królewskiego z dnia 25 listopada 1991 r. wszed? w ?ycie dopiero w dniu 1 stycznia 1997 r., a wi?c po z?o?eniu wniosku o zasi?ek absolwencki, niemniej powinien on, „w ?wietle orzecznictwa [Trybuna?u] [...] znale?? zastosowanie w niniejszej sprawie, przy czym ?adna ze stron nie wyrazi?a w tym wzgl?dzie sprzeciwu”.

W przedmiocie pytania prejudycjalnego

16 Poprzez skierowane do Trybuna?u pytanie s?d krajowy d??y w istocie do ustalenia, czy prawo wspólnotowe stoi na przeszkodzie dokonanej przez pa?stwo cz?onkowskie odmowie przyznania zasi?ku absolwenckiego jego obywatelowi, b?d?cemu studentem poszukuj?cym pierwszej pracy, z tego tylko wzgl?du, ?e zainteresowany uko?czy? nauk? na poziomie szko?y ?redniej w innym pa?stwie cz?onkowskim.

W przedmiocie zastosowania art. 48 traktatu i rozporz?dzenia nr 1612/68

17 Tytu?em wst?pu nale?y przypomnie?, i? Trybuna? orzek? ju?, ?e zasi?ki absolwenckie przewidziane na rzecz m?odych osób poszukuj?cych pierwszej pracy stanowi? przywilej socjalny w rozumieniu art. 7 ust. 2 rozporz?dzenia nr 1612/68 (wyrok z dnia 20 czerwca 1985 r. w sprawie 94/84 Deak, Rec. str. 1873, pkt 27, i ww. wyrok w sprawie Komisja przeciwko Belgii, pkt 25).

18 Jednak?e, zgodnie z utrwalonym orzecznictwem, zastosowanie prawa wspólnotowego w dziedzinie swobodnego przep?ywu pracowników, w odniesieniu do krajowych uregulowa? dotycz?cych ubezpieczenia od bezrobocia, wymaga, aby osoba powo?uj?ca si? na t? swobod? wesz?a ju? na rynek pracy poprzez wykonywanie rzeczywistej i efektywnej dzia?alno?ci zawodowej, które przyznaje jej status pracownika we wspólnotowym rozumieniu tego terminu (zob., je?eli chodzi o przyznawanie zasi?ków absolwenckich, ww. wyrok w sprawie Komisja przeciwko Belgii, pkt 40). Tymczasem z definicji nie jest to przypadek m?odych osób, które poszukuj? pierwszej pracy (ww. wyrok w sprawie Komisja przeciwko Belgii, pkt 40).

19 W odpowiedzi na pytanie postawione podczas rozprawy Marie?Nathalie D'Hoop o?wiadczy?a, i? podczas gdy ona pobiera?a i uko?czy?a nauk? na poziomie szko?y ?redniej we Francji, jej rodzice nadal mieszkali w Belgii.

20 Wynika z tego, i? Marie?Nathalie D'Hoop nie mo?e powo?a? si? ani na prawa przyznane pracownikom migruj?cym przez art. 48 traktatu i rozporz?dzenie nr 1612/68 ani na prawa pochodne, które to rozporz?dzenie ustanawia na rzecz cz?onków rodziny tych?e pracowników.

W przedmiocie zastosowania postanowie? traktatu odnosz?cych si? do obywatelstwa Unii

Uwagi przed?o?one Trybuna?owi

21 Podczas rozprawy Marie?Nathalie D'Hoop i Komisja dokona?y analizy pytania

postawionego Trybunału w świetle postanowień traktatu odnoszących się do obywatelstwa Unii. Argumentowały one, iż jako obywatelka jednego państwa członkowskiego, przebywająca zgodnie z prawem na terytorium innego państwa członkowskiego w celu odbycia w nim nauki, Marie-Nathalie D'Hoop mieści się w zakresie *ratione personae* tych postanowień. Z tego względu, ich zdaniem, Marie-Nathalie D'Hoop korzysta z praw, które art. 8 traktatu WE (obecnie, po zmianie, art. 17 WE) wiąże ze statusem obywatela Unii, w tym prawem przewidzianym w art. 6 traktatu WE (obecnie, po zmianie, art. 12 WE) do niebycia poddanym dyskryminacji ze względu na przynależność państwową w zakresie *ratione materiae* traktatu.

22 Rząd Zjednoczonego Królestwa zakwestionował tę analizę. Uważa on, iż sam fakt przebywania zgodnie z prawem w innym państwie członkowskim nie pozwala obywatelowi wspólnotowemu powołać się na postanowienia traktatu odnoszące się do obywatelstwa Unii. Ponadto zachodzi potrzeba, aby wykonywana działalność mieściła się w zakresie zastosowania prawa wspólnotowego. Taka sytuacja miałaby miejsce, gdyby Marie-Nathalie D'Hoop przebywała we Francji w celu odbycia szkolenia zawodowego. Nie jest to natomiast przypadek nauki o profilu ogólnokształcącym, którą Marie-Nathalie D'Hoop pobierała we Francji.

Ocena Trybunału

– W przedmiocie zakresu *ratione temporis* postanowień traktatu odnoszących się do obywatelstwa Unii

23 ONEM uzasadnił swoją odmowę przyznania Marie-Nathalie D'Hoop zasiłku absolwenckiego, o który wystąpiła ona w 1996 r., okoliczności, iż ukończyła ona naukę na poziomie szkoły średniej we Francji. Ze względu na fakt, iż miała to miejsce w 1991 r., należało zbadać, czy dyskryminacja, na którą powołuje się Marie-Nathalie D'Hoop, może być oceniana w świetle postanowień dotyczących obywatelstwa Unii, które weszły w życie w późniejszym terminie.

24 W tym względzie należało zaznaczyć, iż postępowanie przed sądem krajowym nie dotyczy uznania uprawnień wywodzonych z prawa wspólnotowego, które miałyby zostać nabyte przed wejściem w życie postanowień dotyczących obywatelstwa Unii, ale odnosi się do zarzutu obecnego traktowania obywatela Unii w sposób dyskryminacyjny.

25 Tymczasem postanowienia odnoszące się do obywatelstwa Unii znajdują zastosowanie od momentu ich wejścia w życie. Należy zatem uznać, iż powinny one mieć zastosowanie do obecnych skutków sytuacji powstałych uprzednio (zob. w tym względzie wyroki: z dnia 30 listopada 2000 r. w sprawie C-195/98 Österreichischer Gewerkschaftsbund, Rec. str. I-10497, pkt 54 i 55, oraz z dnia 18 kwietnia 2002 r. w sprawie C-290/00 Duchon, Rec. str. I-3567, pkt 43 i 44).

26 Wynika z tego, iż zarzut dyskryminacji podniesiony przez Marie-Nathalie D'Hoop może być oceniany w świetle tych postanowień.

– W przedmiocie zakresu *ratione personae* i *ratione materiae* postanowień traktatu odnoszących się do obywatelstwa Unii

27 Artykuł 8 traktatu przyznaje status obywatela Unii każdej osobie mającej przynależność państwa członkowskiego. Marie-Nathalie D'Hoop korzysta z tego statusu ze względu na fakt, iż ma przynależność państwa członkowskiego.

28 Ten status obywatela Unii ma stanowić podstawowy status obywateli państw członkowskich, pozwalający tym spośród nich, którzy znajdują się w takiej samej sytuacji, korzystać w zakresie *ratione materiae* traktatu z takiego samego traktowania wobec prawa, bez

względu na przynależność państw i z zastrzeżeniem wyjątków (wyrok z dnia 20 września 2001 r. w sprawie C-184/99 Grzelczyk, Rec. str. I-6193, pkt 31).

29 Do sytuacji podlegających prawu wspólnotowemu należy zaliczyć sytuacje związane z korzystaniem z podstawowych swobód zagwarantowanych przez traktat, w szczególności w zakresie swobody przemieszczania się i przebywania na terytorium państw członkowskich, przewidzianej przez art. 8A traktatu WE (obecnie, po zmianie, art. 18 WE) (zob. wyrok z dnia 24 listopada 1998 r. w sprawie C-274/96 Bickel i Franz, Rec. str. I-7637, pkt 15 i 16 oraz ww. wyrok w sprawie Grzelczyk, pkt 33).

30 Ponieważ obywatel Unii powinien we wszystkich państwach członkowskich mieć zapewnione takie samo traktowanie wobec prawa jak to przyznane obywatelom tych państw znajdującym się w takiej samej sytuacji, niezgodne z prawem do swobodnego przemieszczania się byłoby traktowanie tego obywatela w państwie, którego jest obywatelem, w sposób mniej korzystny, niż gdyby nie skorzystał on z wprowadzonych traktatem ułatwień w zakresie przepływu.

31 Te ułatwienia nie mogłyby być bowiem w pełni skuteczne, gdyby obywatel państwa członkowskiego mógł zostać zniechęcony do korzystania z nich przez przeszkody, jakie napotkałby po powrocie do swojego państwa pochodzenia, ustanowione przez uregulowania krajowe sankcjonujące fakt, że skorzystał z tych ułatwień (zob. w tym względzie wyrok z dnia 7 lipca 1992 r. w sprawie C-370/90 Singh, Rec. str. I-4265, pkt 23).

32 Powyższe stwierdzenie jest szczególnie istotne w dziedzinie edukacji. Do celów działania Wspólnoty należy bowiem zaliczyć, wymienione w art. 3 lit. p) traktatu WE [obecnie, po zmianie, art. 3 ust. 1 lit. q) WE], przyczynianie się do osiągnięcia wysokiej jakości edukacji i kształcenia zawodowego. To przyczynianie się powinno, zgodnie z art. 126 ust. 2 tiret drugie traktatu WE (obecnie art. 149 ust. 2 tiret drugie WE) służyć w szczególności sprzyjaniu mobilności studentów i nauczycieli.

33 Natomiast w sytuacjach takich jak sytuacja będąca przedmiotem postępowania przed sądem krajowym uregulowania krajowe wprowadzają różnice w traktowaniu między obywatelami belgijskimi, którzy odbyli całe nauki na poziomie szkoły średniej w Belgii, a tymi, którzy – korzystając z prawa do swobodnego przemieszczania się – uzyskali świadectwo ukończenia nauki na poziomie szkoły średniej w innym państwie członkowskim.

34 Jeżeli przyznanie zasiłku absolwenckiego z warunkiem uzyskania wymaganego świadectwa w Belgii, uregulowania krajowe stawiają tym samym w niekorzystnej sytuacji niektórych obywateli z tego jedynie powodu, iż skorzystali oni z prawa do swobodnego przemieszczania się w celu pobierania nauki w innym państwie członkowskim.

35 Taka nierówność w traktowaniu jest sprzeczna z zasadami, które leżą u podstaw statusu obywatela Unii, a mianowicie gwarancją takiego samego traktowania wobec prawa w ramach korzystania z przysługującej mu swobody przemieszczania się.

36 Warunek, o którym mowa, mógłby znaleźć usprawiedliwienie tylko wtedy, gdyby opierał się na względach obiektywnych niezależnych od przynależności państwowej zainteresowanych osób i proporcjonalnych do służącego celowi, jakiemu służy ustawodawstwo krajowe (ww. wyrok w sprawie Bickel i Franz, pkt 27).

37 Ani rząd belgijski, ani ONEM nie przedstawili uwag w tym względzie.

38 Zasiłki absolwenckie przewidziane przez uregulowania belgijskie, które otwierają ich

beneficjentom dostęp do specjalnych programów zatrudnienia, mają na celu ułatwienie młodym osobom przejście z etapu edukacji na rynek pracy. W takim kontekście ustawodawca krajowy ma prawo dążyć do zapewnienia, że istnieje rzeczywisty związek między osobą ubiegającą się o zasiłek a geograficznie określonym rynkiem pracy, na którym poszukuje ona zatrudnienia.

39 Jednakże pojedynczy warunek dotyczący miejsca uzyskania świadectwa ukończenia nauki na poziomie szkoły średniej ma charakter zbyt ogólny i wyśzczególniony. Faworyzuje on bowiem niesłusznie jedną okoliczność, która może nie być reprezentatywna dla rzeczywistego i skutecznego stopnia powołania osoby ubiegającej się o zasiłek absolwencki z geograficznie określonym rynkiem pracy, wykluczając wszelkie inne elementy reprezentatywne dla tego powołania. Warunek ten wykracza tym samym poza to, co jest konieczne do osiągnięcia zamierzonego celu.

40 W konsekwencji na postawione pytanie należy odpowiedzieć, iż prawo wspólnotowe stoi na przeszkodzie temu, aby państwo członkowskie odmówiło swojemu obywatelowi, studentowi poszukującemu pierwszej pracy, przyznania zasiłku absolwenckiego z tego jedynie powodu, iż student ten ukończył naukę na poziomie szkoły średniej w innym państwie członkowskim.

W przedmiocie kosztów

41 Koszty poniesione przez rządy belgijski i Zjednoczonego Królestwa oraz przez Komisję, które przedłożyły Trybunałowi swoje uwagi, nie podlegają zwrotowi. Dla stron postępowania przed sądem krajowym niniejsze postępowanie ma charakter incydentalny, dotyczy bowiem kwestii podniesionej przed tym sądem, do niego należy zatem rozstrzygnięcie o kosztach.

Z powyższych względów

TRYBUNAŁ,

orzekając w przedmiocie pytania przedstawionego mu przez tribunal du travail de Liège orzeczeniem z dnia 17 czerwca 1998 r. orzeka, co następuje:

Prawo wspólnotowe stoi na przeszkodzie temu, aby państwo członkowskie odmówiło swojemu obywatelowi, studentowi poszukującemu pierwszej pracy, przyznania zasiłku absolwenckiego z tego jedynie powodu, iż student ten ukończył naukę na poziomie szkoły średniej w innym państwie członkowskim.

Rodríguez Iglesias

Jann

Macken

von Bahr

Gulmann

Edward

La Pergola

Schintgen

Skouris

Cunha Rodrigues

Timmermans

Wyrok ogłoszono na posiedzeniu jawnym w Luksemburgu w dniu 11 lipca 2002 r.

Sekretarz

Prezes

R. Grass

G.C. Rodríguez Iglesias

* Język postępowania: francuski.